

BOUWHISTORISCHE OPNAME

Grote Kerkstraat 47 Leeuwarden

APRIL 2013

Betreft:

**Bouwhistorische opname
Grote Kerkstraat 47
8911 EA Leeuwarden**

Opdrachtgever:

**Stichting Het Sint Anthony Gasthuis
Grote Kerkstraat 39
8911 EA Leeuwarden**

Onderzoek:

**Reitse de Vries Bouwhistorie
Friese Veldweg 17
8398 ET Blesdijke
T 06 48792898
Reitse de Vries**

Begeleiding:

**Adema Architecten
Vleesmarkt 7
9101 MH Dokkum
T 0519-295665
Siebe van Seijen**

Inhoud

Inleiding	3	3.4	Bouwdeel B: het achterhuis	20
		3.4.1	Exterieur	20
		3.4.2	Constructie	23
			<i>Draagconstructie</i>	
			<i>Kapconstructie</i>	
		3.4.3	Interieurafwerking	24
			<i>Begane grond</i>	
			<i>Verdieping</i>	
			<i>Zolder</i>	
Objectgegevens	4	3.5	Bouwdeel C	27
		3.5.1	Exterieur	27
		3.5.2	Constructie	28
			<i>Draagconstructie en kapconstructie</i>	
		3.5.3	Interieurafwerking	28
			<i>Portaal</i>	
			<i>Schuurtje</i>	
1. Samenvatting	5			
1.1	Samenvatting bouwhistorie			
1.2	Samenvatting waardestelling en aanbeveling			
1.3	Samenvatting archiefonderzoek			
2. Stedenbouwkundige ontstaansgeschiedenis	7			
3. Bouwhistorische beschrijving	10			
3.1	Situering	10		
3.2	Bouwmassa/structuur	10		
3.3	Bouwdeel A: het voorhuis	11		
3.3.1	Exterieur	11		
3.3.2	Constructie	14		
	<i>Draagconstructie</i>			
	<i>Kapconstructie</i>			
3.3.3	Interieurafwerking	15		
	<i>Begane grond</i>			
	<i>Verdieping</i>			
	<i>Zolder</i>			
			4. Waardestelling	
		4.1	Uitgangspunten	29
		4.2	Exterieur	29
		4.3	Constructie en interieur	30
		4.4	Waarderingsplattegronden	31
			<i>Begane grond</i>	
			<i>Verdieping</i>	
			<i>Zolder</i>	
		4.5	Waarderingscriteria	34
			5. Aanbeveling	35

Inleiding

Stichting Het Sint Anthony Gasthuis is voornemens zeven panden aan de Grote Kerkstraat (nummers 47, 49, 51, 55, 57 en 59) in Leeuwarden een nieuwe invulling te geven door de panden geschikt te maken voor huisvesting van senioren. Bovendien zullen de panden gerestaureerd worden. De restauratie zal begeleid worden door Adema Architecten uit Dokkum.

Alvorens tot de definitieve planvorming wordt overgegaan, zal eerst voor elk pand een bouwhistorische opname worden uitgevoerd.

Deze opname maakt deel uit van het bouwhistorisch onderzoek van de volgende monumenten: Grote Kerkstraat 47, 49, 51, 53, 55 en 57. Grote Kerkstraat 59 is geen rijks- of gemeentelijk monument en valt buiten dit onderzoek.

Een van de belangrijkste doelen van bouwhistorisch onderzoek is het vastleggen van de bouw- en verbouwgesciedenis van verschillende gebouwde objecten. Aan de hand van gevelaanzichten, de constructie, de indeling, de interieurafwerking, archiefonderzoek en oude kaarten, tekeningen en foto's wordt getracht de bouwgeschiedenis zo nauwkeurig mogelijk te reconstrueren. Hiermee wordt een overzicht verkregen van de monumentale waarden van het onderzochte object. De toekomstige plannen zullen getoetst worden aan deze bouwhistorische opname. Sloop van waardevolle elementen kan op deze manier voorkomen worden.

Bovendien zal dit onderzoek de kennis over de bouw- en ontwikkelingsgeschiedenis van de binnenstad van Leeuwarden vergroten. Het onderzoek staat in dit specifieke geval ten dienste van de definitieve planvorming en de aanvraag van een omgevingsvergunning.

Voordat daadwerkelijk op de bouwhistorie van het pand wordt ingegaan volgt eerst een samenvatting van dit rapport en een stedenbouwkundige ontstaansgeschiedenis van het gebied waarin de onderzochte panden zich bevinden

De bouwhistorische beschrijving wordt als volgt behandeld: allereerst wordt de situering beschreven en daarna de bouwmassa/structuur van het pand. Zo wordt een goed overzicht verkregen van de plaats van het object en van de verschillende bouwdelen. Vervolgens wordt het exterieur beschreven aan de hand van alle gevelaanzichten. Hierna komt de constructie aan bod en ten slotte de afwerking van het interieur.

Bij de waardestelling wordt het object gewaardeerd aan de hand van waarderingsplattengronden. Per bouwlaag zullen hoge monumentwaarden, positieve monumentwaarden en indifferente waarden van alle bouwonderdelen worden aangegeven. Ook zullen contextuele, interne, ensemble-, architectuurhistorische, bouwhistorische en eventuele historische en gebruikshistorische waarden getoetst worden op gaafheid en zeldzaamheid.

Ten slotte worden er aanbevelingen gedaan voor nader onderzoek.

In dit onderzoek is gebruikgemaakt van het *Huisonderzoek Grote Kerkstraat 47-59*, H.P. Oly (d.d. 25 februari 2013) en de *Quickscan Grote Kerkstraat Leeuwarden: Sint Anthony Gasthuis*, Adema Architecten (d.d. 29-06-2010). Tevens zijn de archieven van de gemeentelijke Monumentenzorg geraadpleegd.

R. de Vries, april 2013

Objectgegevens

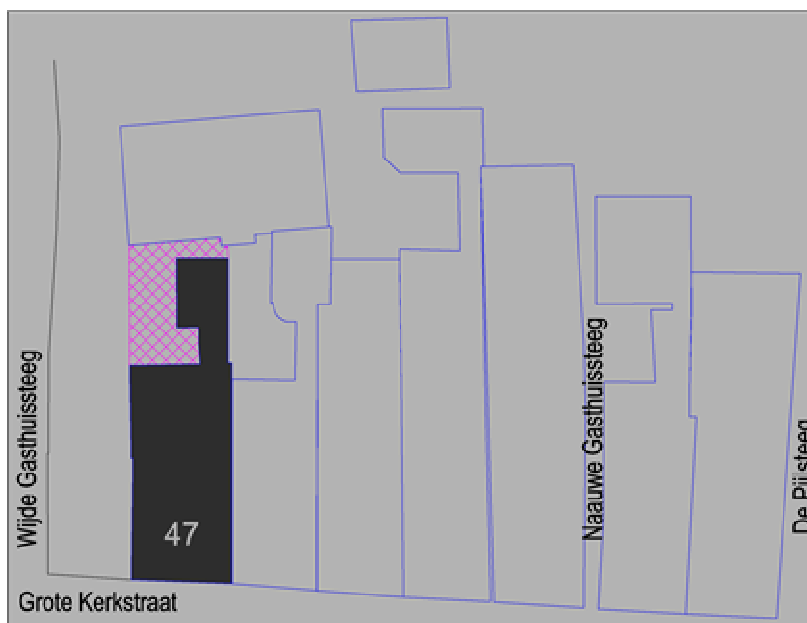
Adres: Grote Kerkstraat 47
8911 EA Leeuwarden

Monumentnummer: Rijksmonument 24190
Redengevende omschrijving: Pand met eenvoudige gepleisterde gevel afgesloten door rechte kroonlijst op gelijke hoogte als het belendende pand. Aardige 19e eeuwse pui.

Kadastrale gegevens: Sectie C, no. 2752

Archiefgegevens: G 142; C 176

Kaart:

1. Samenvatting

1.1 Samenvatting bouwhistorie

In 1572 wordt het pand voor het eerst vermeld en gezien het muurwerk en oude tekeningen en andere details zijn er voldoende redenen om aan te nemen dat het casco van het voorhuis uit de 16^e eeuw dateert. Mogelijk is ook een muurdeel van het achterhuis 16^e-eeuws.

Tussen 1637 en 1661 is waarschijnlijk het achterhuis gebouwd. Het casco, enkele details in de achtergevel en een deel van de kap zijn nog van deze periode aanwezig.

Vermoedelijk is in de periode tussen 1843 en 1876 het schuurtje met portaal gebouwd, aan de achterzijde van het achterhuis.

In de jaren 1737-1740 heeft vermoedelijk een grondige verbouwing plaatsgevonden, waarbij beide bouwdelen fysiek, maar ook qua interieur zijn samengevoegd. De lijstgevel, alle schuifkozijnen met kwartbolle profilering en het Lodewijk XIV-interieur zijn in deze periode tot stand gekomen.

Tussen 1843 en 1876 is het buurpand Grote Kerkstraat 45 gesloopt. De blinde westelijke zijgevel kwam toen in het zicht. Vermoedelijk is toen ook de kap van het voorhuis en de borstwering vernieuwd en de verdieping boven het achterhuis gerealiseerd.

In 1898 werd de gehele begane grond opnieuw ingericht tot vleeshouwerij. De pui, deuren en kozijnen en mogelijk vele andere onderdelen (achter verlaagde plafonds en voorzetwanden) zijn nog aanwezig.

In de periode tussen 1910 en 1937 zijn de kozijnen met biljoenprofilering in de westelijke zijgevel geplaatst.

De meeste deuren op de begane grond hebben een positieve monumentwaarde.

De recente inrichting van verlaagde plafonds en voorzetwanden heeft een indifferente monumentwaarde, maar dit is uit voorzorg niet in de plattegronden weergegeven, aangezien de kans groot is dat oude interieuronderdelen hierachter tevoorschijn zullen komen.

De belangrijkste aanbeveling is dat zichtbare onderdelen met hoge monumentwaarden gekoesterd moeten worden. Maar vooral zullen bij de toekomstige verbouwing verlaagde plafonds, voorzetwanden en andere recente betimmeringen voorzichtig verwijderd moeten worden. Verdergaand bouwhistorisch onderzoek zal dan mogelijk gemaakt worden en wordt ook zeker aanbevolen om het beeld completer te maken.

1.2 Samenvatting waardestelling en aanbeveling

Hoge monumentwaarden worden toegekend aan het gehele casco, exclusief de verdieping van het achterhuis, maar inclusief het achterliggende schuurtje met portaal. De oorspronkelijke kaponderdelen van het achterhuis worden ook hoog gewaardeerd.

De interieuronderdelen met hoge monumentwaarden bevinden zich op bijna de gehele verdieping en zolder en een deel van de begane grond.

1.3 Samenvatting archiefonderzoek

Hieronder volgt een beknopt chronologisch overzicht van de bouwgerelateerde onderzoeksresultaten van dhr. H.P. Oly: *Huisonderzoek Grote Kerkstraat 47-59*

<p>1572 Eerste vermelding</p> <p>1586 Transportakte: plaats, put en schuur
Verkoopwaarde: 616 gulden</p> <p>1610 Verkoopwaarde: 1260 gulden</p> <p>1617 Verkoopwaarde: 1313 gulden</p> <p>1624 Verkoopwaarde: 980 gulden</p> <p>1630 Verkoopwaarde: 1484 gulden</p> <p>1637 Verkoopwaarde: 1190 gulden</p> <p>1661 Verkoopwaarde: 2205 gulden</p> <p>1693 Verkoopwaarde: 1675 gulden</p> <p>1717 Verkoopwaarde: 875 gulden
Transportakte:
- vrije uitgang aan achterzijde
- fraai voorhuis
- schone voorkamer met behang
- royale middenkamer met twee kleerkasten
- achterkamer met tinkast, zolder erboven en uitzicht op tuin
- keuken over de plaats met provisiekamer, put, bak en hovinge
- boven: voor- en achterkamer
- zolder over hele huis
- mandelige muur aan middelkamer ten westen</p> <p>1726 Verkoopwaarde: 1750 gulden</p> | <p>1737 Huurwaarde: 115 gulden</p> <p>1740 Huurwaarde: 160 gulden (huur panden in directe omgeving gelijk gebleven)</p> <p>1796 Verkoopwaarde: 1600 gulden</p> <p>1839 Verkoopwaarde: 2617 gulden (inclusief Wijde Gasthuissteeg C 179)
Transportakte:
- tussenkamer begane grond verdwenen
- voorhuis met een schuifraam aan de straat
- voorkamer met behang, haard, bedstee, twee kasten, kleine kastjes en twee schuiframen aan de straat
- gang met kast
- achterkamer met behang, twee schuiframen aan de plaats, bedstee en twee kasten
- bovenvoorkamer met behang, drie schuiframen aan de straat, haard, twee bedsteden, twee dubbele kasten en een enkele kast
- portaal met bergplaats voor hout
- bovenachterkamer met twee schuiframen aan plaats, bedstee, twee kasten en een haard
- zolder over beide bovenkamers
- einde van de benedengang: grote keuken met twee schuiframen aan de plaats, een put en haard
- boven de keuken een turfzolder</p> <p>1887 Verkoopwaarde: 5589 gulden</p> <p>1898 Opening van een naar eigentijdse eisen ingerichte vleeshouwerij</p> <p>1937 Verkoopwaarde: 7500 gulden</p> <p>1948 Huis blijft, al sinds het einde van de zeventiende eeuw, in twee gedeelten bewoond</p> |
|---|--|

2. Stedenbouwkundige ontstaansgeschiedenis

Het bouwblok waarbinnen de zes onderzochte panden zich bevinden ligt op de noordwestflank van de Nijehoveterp. Pas in de late middeleeuwen werden op deze blokken huiserven uitgegeven. Het bouwblok grenst aan twee straten die zeker vanaf het begin van het tweede millennium een belangrijke verkeersfunctie in de nederzetting vervulden. De Pijlsteeg vormde een onderdeel van de noord-zuidroute die de Wirdumerdijk met de landweg (het huidige Jelsumerbinnenpad) naar noordelijk Friesland verbond, terwijl de Grote Kerkstraat de terpen aan weerszijden van de Ee aansloot op Oldehove, waar de belangrijkste parochiekerk stond, de Sint-Vitus. Het blok moet al vroeg stedelijke bebouwing hebben gekend, want het kwam binnen de eerste stadsgracht, die rond 1300 al bestond, te liggen.

Na de aanleg van de tweede stadsgracht aan het eind van de zestiende eeuw, verloor de Pijlsteeg haar belangrijke verkeersfunctie, aangezien de landweg van en naar noordelijk Friesland, via de Hoeksterpoort een aansluiting kreeg op de Voorstreek. Het economisch centrum verplaatste zich van de Hoogstraten naar de Brol en Voorstreek. Ook de Oude stadsgracht, noordelijk van het Perkswaltje, speelde vanaf dat moment enkel een rol als verkeersader van secundair belang. Vanaf dat moment zal de bebouwing in deze omgeving zich vooral op de Grote Kerkstraat georiënteerd hebben. Dat deze weg, als een van de eersten van Leeuwarden, de kwalificatie 'straat' (d.w.z. verharde weg) kreeg, wijst indirect op het belang ervan.¹

Hoewel zeer schematisch weergegeven, is het bouwblok al te zien op de kaart van Jacob van Deventer (ca. 1560). De Grote Kerkstraat, het huidige Perkswaltje (aan de voormalige gracht), de Wijde Gasthuissteeg en de Pijlsteeg zijn duidelijk te herkennen. Op deze kaart wordt geen onderscheid gemaakt tussen straatbreedtes: alle straten worden even breed getekend. Zodoende zijn de Naauwe Gasthuissteeg en de dwarsverbinding met de Wijde Gasthuissteeg veel breder weergegeven dan ze waarschijnlijk zijn geweest. Gezien de aanwezigheid van stegen werd een geconcentreerde bebouwing van dit gebied mogelijk. Behalve de kerken, werden afzonderlijke panden in deze tijd nog niet getekend.

Kaart Jacob van Deventer, ca. 1560

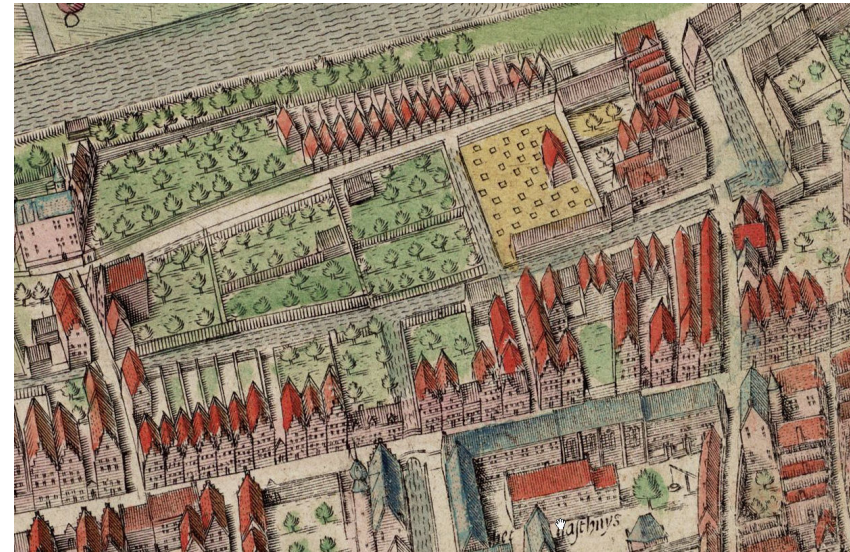
Op een axonometrische projectie van Johannes Sems en Pieter Bast (1603) zijn individuele panden al veel beter te onderscheiden. De drie stegen zijn nog steeds aanwezig en hebben aaneengesloten gevelwanden met diepe langspanden, op een open plaats aan de Naauwe Gasthuissteeg na. Op de kaart staan tussen de Wijde Gasthuissteeg en de Pijlsteeg zes huizen afgebeeld, een niet bebouwd perceel ter plaatse van het huidige nummer 49 en een poort tussen het derde en vierde pand vanaf de Wijde Gasthuissteeg. De onbebouwde kavel is van de straat afgesloten door een schutting of muur en heeft een gerende vorm: de voorkant is smaller dan de achterkant. Oostelijk daarvan staat een gebouw dat ongeveer twee keer zo diep is als de andere panden aan de Grote Kerkstraat, het heeft geen ingang aan de straat, maar aan de oostzijde loopt een steeg die met een poort van de straat is afgescheiden. Kennelijk bevond de ingang zich aan de

¹ Henk Oly, *Huisonderzoek Grote Kerkstraat 47-59*, 25 februari 2013, p. 2

lange oostzijde, een situatie die ook bij andere panden aan de Grote Kerkstraat voorkwam en die een efficiënt gebruik van een diep pand mogelijk maakte door de verkeersruimte te minimaliseren. Vermoedelijk was dit in de late middeleeuwen het belangrijkste gebouw van het blok en het is waarschijnlijk dat bij de inrichting van de rest van het gebied van dit bouwwerk is uitgegaan. De kavel westelijk ervan zal onbebouwd gebleven zijn omdat het diepe pand ook ramen in de westgevel had; de steeg met toegang aan de oostzijde maakte ramen aan die kant mogelijk. Uit archiefonderzoek blijkt dat het hier gaat om de voormalige Latijnse school.² De voormalige Latijnse school is gesloopt vóór 1630.

Deze voormalige Latijnse school en de open plaatsen ernaast komen op een plek in het bouwblok voor die totaal niet overeenkomt met de situatie zoals die zich nu voordoet. De onbebouwde kavel ten oosten is nu Grote Kerkstraat 49 en de voormalige Latijnse school staat precies over het midden van de twee percelen van de huidige Grote Kerkstraat 51 en 53. Bovendien is de voormalige Digte Gasthuissteeg ten oosten van dit pand alleen nog maar voor een deel aanwezig aan de noordzijde van dit bouwblok, bereikbaar vanaf het Perkswaltje.

De sloop gaf aanleiding voor een nieuwe kavelindeling binnen het bouwblok. De voormalige Latijnse school met binnentuin maakte plaats voor de percelen van Grote Kerkstraat 49, 51 en 53.

Axonometrische projectie Johannes Sems en Pieter Bast, 1603

Kadastrale minuut 1832

² Henk Oly, *Huisonderzoek Grote Kerkstraat 47-59*, 25 februari 2013, p. 2 en 3: Al voor het midden van de zestiende eeuw wordt de locatie van huizen in de directe omgeving aangeduid als "bij de grote school", "achter de grote school" en dergelijke. In 1601 wordt bijvoorbeeld als naastligger ten westen van nummer 55 opgegeven: "die grote schoole aldaer benevens den inganck vandien". Vanaf 1628 raakten benamingen als "bij de oude school" en "achter de oude school" in zwang: de Latijnse school had in 1624 een nieuw onderkomen op de hoek van de Bagijnestraat en Bollemanssteeg gekregen. Op grond van archiefstukken mag worden aangenomen dat enige jaren later ter plaatse van het gebouw en het open terrein westelijk ervan nieuwe huizen zijn gebouwd. Bij welk pand de steeg ten oosten van het schoolgebouw is getrokken, kon niet uit archiefstukken worden afgeleid.

Vermoedelijk is tot de Vestingwet van 1874 het gebied steeds verder dichtgegroeid, omdat de bevolking groeide, maar buiten de stadsmuren niet mocht worden gebouwd.

Op de kadastrale kaart van 1832 is de fijnmazige stegenstructuur aangegeven. Het bouwblok telt meer dan 40 eenkamerwoningen en 15 huizen. Vanaf 1857 kocht het 'Sint Antoon' veel panden en terreinen aan de noordzijde van de Grote Kerkstraat en in 1865 bouwde het Sint Anthony Gasthuis zijn nieuwe complex aan de noordzijde van het Perkswaltje. De oude gracht werd gedempt en aan de zuidzijde van het Perkswaltje kwamen woningen voor het personeel en werd een weeshuis gebouwd. Hiervoor werden langzamerhand bijna alle eenkamerwoningen aangekocht en vervangen door nieuwbouw. Op een kaart van 1876 is deze schaalvergroting duidelijk te zien.³

Maar wat vooral opvalt is het ontbreken van Grote Kerkstraat 45. Dit pand moet tussen 1843 en 1876 gesloopt zijn, aangezien het op een kaart van 1843 nog getekend stond.

In 1928 werd De Nauwe Gasthuissteeg afgesloten en een tuin gemaakt aan de Pijlsteeg voor de uitbreiding en de nodige lucht en ruimte van een ziekenhuisje. Ook werden nog eens 11 eenkamerwoningen gesloopt.

In 1937 volgt nog een ingreep in het bouwblok: het ketelhuis wordt gebouwd aan de Wijde Gasthuissteeg, op het achterste deel van de erven van Grote Kerkstraat 45, 47 en 49.

Vanaf de jaren '70 van de twintigste eeuw wordt het binnenterrein weer zo goed als volgebouwd ten behoeve van de uitbreiding van een sauna, die huis hield in de panden van Grote Kerkstraat 51, 53 en 55.

Wijkkaart 1876

³ Adema Architecten, Quickscan Grote Kerkstraat Leeuwarden: Sint Anthony Gasthuis, 29-06-2010, p. 6 en 7.

3. Bouwhistorische beschrijving

3.1 Situering

Het bouwblok waarbinnen de zes bouwhistorisch onderzochte panden zich bevinden ligt in het noorden van de oude binnenstad van Leeuwarden. Ten zuiden van het bouwblok loopt de Grote Kerkstraat en ten noorden het Perkswaltje. Ten westen wordt het begrensd door de Wijde Gasthuissteeg en ten oosten door de Pijlsteeg.

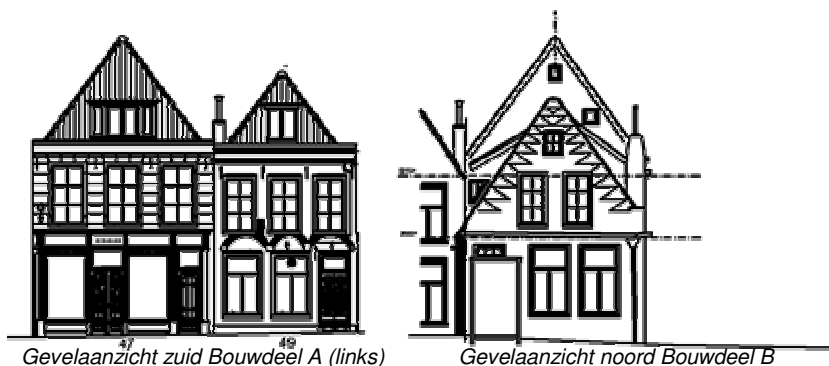
Vanaf de hogere zuidkant gezien lopen de percelen naar het noorden toe af. In de Pijlsteeg is goed het niveauverschil te zien.

Grote Kerkstraat 47 bevindt zich aan de westkant van het perceel en wordt aan de west- en noordzijde omgeven door een open plaats. Ten westen van deze open plaats loopt de Wijde Gasthuissteeg.

De kavel van Grote Kerkstraat 47 is smal en diep. Aan de noordzijde wordt het perceel ingenomen door de helft van een ketelhuis. Aan de achterzijde van de hoofdbouw zijn bijgebouwen geplaatst, zodat de oostzijde van het perceel geheel is bebouwd..

3.2 Bouwmassa / structuur

Grote Kerkstraat 47 betreft een dwarspand bestaande uit een voorhuis en een achterhuis, met daarachter nog een kleiner bouwdeel.

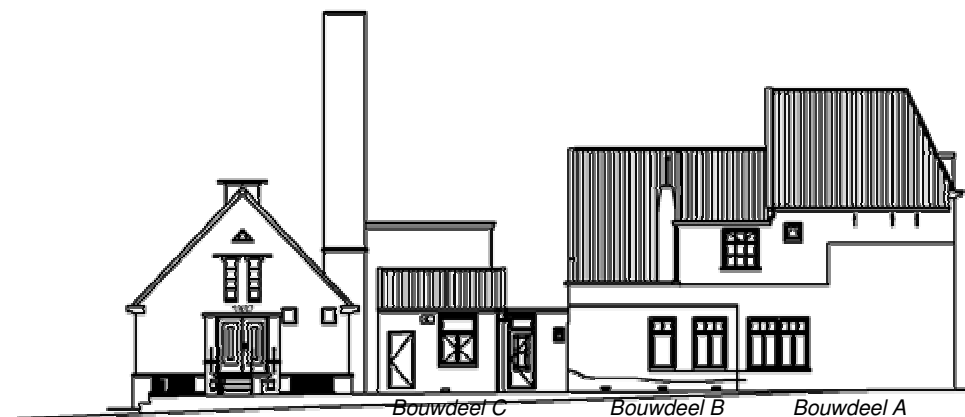
Het hoofdpand met rechthoekige plattegrond bestaat uit twee bouwdelen: een voorhuis en een achterhuis. Het voorhuis met nagenoeg vierkante plattegrond onder een zadeldak met voorschild, krijgt de benaming bouwdeel A en heeft een begane grond, verdieping en een zolder waar nog een extra vloer in is aangebracht. Net als de andere panden van het bouwblok valt aan de voorgevel af te lezen dat het twee bouwlagen heeft, waarvan de verdieping drie traveeën telt. Alle panden hebben eveneens voorschilden met een kajuit.

Het achterhuis (bouwdeel B) is opgetrokken vanuit een vierkante plattegrond en heeft een lage verdieping boven de helft van de diepte van de begane grond. Aangezien de nok, die aanzienlijk lager ligt dan die van het voorhuis, in één lijn doorloopt, krijgt het zadeldak boven de verdieping hier een veel flauwere helling.

Bouwdeel C, met L-vormige plattegrond en geen verdieping, bestaat uit een tussenportaal met schuurtje, aan de noordwestzijde van het hoofdpand. Het tussenportaal heeft een plat dak en het schuurtje een flauw hellend zadeldak.

Het gevelaanzicht, gezien vanuit de Wijde Gasthuissteeg, geeft de verschillende bouwdelen goed weer. De achtergevel met drie topgevels geeft een goed beeld van de daklijnen van de bouwdelen.

Aan de voorgevel zijn vanaf het maaiveld de begane grond en verdieping goed te onderscheiden. Achter het voorschild bevindt zich de zolder.

3.3 Bouwdeel A: het voorhuis

Voor een duidelijk overzicht worden bij onderstaande beschrijving de verschillende bouwdelen afzonderlijk besproken. Per bouwdeel worden achtereenvolgens het exterieur, de constructie en het interieur besproken. Bij de beschrijving van de bouwdelen is gekozen om een en ander aan te geven met windrichtingen. Afzonderlijke onderdelen worden beschreven van links naar rechts.

Als bij de vermelding van bijvoorbeeld deuren of kozijnen niet gesproken wordt over profileringen of andere historische details, mag aangenomen worden dat het om recente invullingen gaat. Met recent wordt de periode van de afgelopen 50 jaar bedoeld.

Voor alle plattegronden wordt verwezen naar hoofdstuk 4: Waardestelling.

3.3.1 Extérieur

Voorgevel zuid

De lijstgevel is geheel gepleisterd en een pui beslaat bijna de gehele breedte van de begane grond. Alleen ter weerszijden van de pui zijn smalle gepleisterde penanten te zien. Deze asymmetrische houten winkelpui met twee grote ramen en twee deuropeningen is ingepast in 1898, blijkt uit een teruggevonden tekening. De pui is ontworpen door de architect Hero Feddema.⁴ De gehanteerde fantasievolle eclectische stijl, met al enige kenmerken uit de periode van de Jugendstil, past goed bij deze datering. Typerend voor het eclecticisme is het combineren van elementen die teruggrijpen naar verschillende bouwstijlen uit het verleden. Onderdelen die aan de klassieke vormtaal zijn ontleend zijn: een robuuste sokkel of plint in gefrijnd hardsteen, pilasters met cannelures en bolcannelures en quasi Ionische kapitelen die als triglifien doorlopen in een blind fries.

Vermoedelijk is de meest rechter pilaster net zo gedetailleerd geweest als de meest linker pilaster. De pilasters met elk een hardstenen basement dragen een klassiek hoofdgestel met architraaflijst, fries en sterk overkragende kroonlijst. Ook de geprofileerde kalven in de twee deuropeningen hebben meanders die teruggrijpen op de bouwtijd van de

Oude Grieken. Op de dubbele deuren en op de enkele deur zijn de panelen weergegeven als een soort basementen. De meest rechter deur heeft nog drie panelen met elk vier diamantknoppen op de hoeken. De dubbele deur is ingezet met sierijzerwerk, evenals bovenin de grote etalagevensters. Dit sierijzerwerk met vormen ontleend aan de natuur is meer kenmerkend voor de periode van de Jugendstil. Ook de gleuven met kraal (in de dunne pilasters) en de biljoenprofilering van de kozijnen passen bij deze stijl. Centraal boven de dubbele deur, in het fries, staat 'SCHAEGEN' geschreven. In 1578 komt in archiefstukken deze naam al voor.⁵

De gepleisterde gevel in natuursteenimitatie wordt ter hoogte van de verdieping gekenmerkt door drie grote schuifkozijnen. Deze kozijnen hebben een plompe halfbolle profilering, toognagels, opvallend smalle roeden en houten dorpels. Ook zijn duimen van voormalige luiken duidelijk herkenbaar. Vier ranke ankers, vermoedelijk uit de bouwtijd, duiden op de aanwezigheid van een strijk balk aan de binnenzijde. Drie identieke grote laaggeplaatste vensters en vier even brede penanten duiden vaak op een gevelindeling die niet ouder is dan de 18^e eeuw. Op een axonometrische projectie van Sems en Bast is overigens te zien dat de voorgevel een geveltopy moet hebben gehad en mogelijk zelfs met trap. In de 18^e eeuw kwamen lijstgevels in de mode en is waarschijnlijk de oorspronkelijke topgevel gesloopt voor het huidige hoofdgestel met geprofileerde bakgoot als kroonlijst. Ook moet toen het voorschild gemaakt zijn, dat bedekt is met rechtsdekkende zwartgeglazuurde platte Friese pannen. De hoekkepers hebben nieuwe blauwgesmoorde bolle vorsten. Centraal in het voorschild is een brede kajuit geplaatst met tweelicht en panelen ernaast. Het platte dak heeft een geprofileerde omlijsting.

Zijgevel west

Het bouwdeel dat hier besproken wordt is goed te onderscheiden aan de hoge gevel met zadeldak en voorschild. Het dakvlak is bedekt met rechtsdekkende rode Oudhollandse dakpannen.

Hoewel het grootste gedeelte gepleisterd is, valt er toch nog veel af te lezen aan dit geveldeel.

De gehele begane grond is gepleisterd, maar links onderin is een dubbelkozijn geplaatst met biljoenprofilering, vier draairamen, twee

⁴ Ronald Stenvert, Chris Kolman, Sabine Broekhoven, Saskia van Ginkel-Meester en Yme Kuiper, *Monumenten in Nederland. Fryslân*. Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist / Waanders Uitgevers, Zwolle 2000

⁵ Henk Oly, *Huisonderzoek Grote Kerkstraat 47-59*, 25 februari 2013, p. 3

tuimelramen en gepleisterde bakstenen raamdorpelstenen. Dit kozijn is afkomstig uit de jugendstil-achterbouw van Grote Kerkstraat 49.⁶ Dit gebouw werd ontworpen tussen 1910 en 1920. Tussen 1843 en 1876 werd Grote Kerkstraat 45 gesloopt en kwam voor het eerst sinds eeuwen deze zijgevel in het zicht. Vanzelfsprekend ontstond toen de behoefte om ramen te realiseren. In 1916 kwam het Sint Anthony Gasthuis in het bezit van Grote Kerkstraat 49 en in 1937 werd dit pand aangekocht. Het Ketelhuis werd toen gebouwd. Een deel van de jugendstilbouw van Grote Kerkstraat 49 moest hiervoor wijken en er was bouwgrond nodig van de kavel van Grote Kerkstraat 47. Het kozijn is dus vermoedelijk in 1937 ingepast. Een andere mogelijkheid is dat het kozijn al tussen 1910 en 1920 is ingepast, aangezien het nooit geplaatst is geweest in het jugendstilpand.⁷ Op de begane grond zijn vlak boven het maaiveld nog twee muurroosters te zien.

Op de verdieping bevindt zich oorspronkelijk metselwerk met gele baksteen in kruisverband (platvol gevoegd). Linksboven in de gevel is zelfs een rij met kwartklezootjes te zien: een hoekbeëindiging die na 1700 nauwelijks meer voorkomt.

Het pand wordt in 1572 voor het eerst vermeld⁸ en het kan goed zijn dat dit muurwerk uit de 16^e eeuw dateert. In dit oorspronkelijke metselwerk is rechtsonder het kleine kozijn echter wel een dichtzetting te zien. Het kozijn heeft ojiefprofileringen.

De borstwering lijkt gezien de andere rode baksteen in een latere tijd te zijn verhoogd. Het is goed mogelijk dat dit pas na 1843 is gebeurd, aangezien de aanwezigheid van een buurpand dergelijke werkzaamheden onmogelijk maakte. Twee ankers dateren in ieder geval uit de 19^e eeuw en drie ranke

ankers zijn mogelijk herplaatst. Ook is nog een knoop te zien van een anker: de veer is hier weggefallen. Bovendien is er een stuk plavuís in de gevel verwerkt, vermoedelijk ter afdekking van een balkkop.

Aan de voorzijde zie je de verhoogde lijst van de voorgevel. Aangezien dit deel ook bepleisterd is, viel hier vast iets te verbergen: een rommelige tand in het metselwerk die mogelijk ontstaan is omdat de lijstgevel al eerder was opgemetseld dan de borstwering.

De gevel wordt afgesloten door een bakgoot op de muur. De topgevel aan de achterzijde is bedekt met een dekveer.

Achtergevel noord

Omdat het voorhuis hoger is dan het achterhuis is aan de noordzijde een deel van de oude topgevel zichtbaar. Door de dunne pleisterlaag is zichtbaar dat deze is opgemetseld met gele baksteen. Verder zijn twee kleine kozijnen, ankers aan de naald en aan een wurmt en de windveren als gevelbeëindiging, te zien.

⁶ Reitse de Vries, *Bouwhistorische opname Grote Kerkstraat 49 Leeuwarden*, april 2013: De oorspronkelijke bouwtekening was nog terug te vinden en hierop is te zien dat het gebouw langer moet zijn geweest, richting het noorden. Vermoedelijk is het gebouw wel neergezet als op tekening is weergegeven, maar ingekort voor de bouw van het ketelhuis in 1937. De hoekbeëindiging op het noordwesten is in ieder geval niet meer in verband en dus waarschijnlijk opnieuw opgemetseld na de sloop van het noordelijke deel. Op de tekening is ook te zien dat volgens oorspronkelijk plan een groot dubbelkozijn op de verdieping zou komen. Uiteindelijk is hier een enkel kozijn gekomen.

De kozijnen die op de tekening van het oorspronkelijke ontwerp zijn weergegeven, maar hier niet (meer) te zien zijn, zijn herplaatst in de begane grond van de westgevel van Grote Kerkstraat 47.

⁷ Op de bouwtekening van het Jugendstilpand staat op de verdieping het dubbelkozijn ingetekend. Gezien het metselverband is dit kozijn hier nooit ingemetseld, maar wel een kleiner kozijn dat bedoeld was voor het noordelijke deel.

⁸ Henk Oly, *Huisonderzoek Grote Kerkstraat 47-59*, 25 februari 2013, p. 3

Voorgevel zuid

Gevelaanzicht zuidwest

Bouwdeel A: Gevelaanzicht west

3.3.2 Constructie

Draagconstructie

Casco's als deze worden gedragen door muren die oprijzen vanaf een fundering tot aan de muurplaat van de kapconstructie.

De muren zijn steensdik, dat wil zeggen: de muren zijn zo dik als de strekkenmaat van de baksteen waarmee de muur is opgemetseld.

De muren zijn dragend en zorgen voor de oplegging van de zogenaamde trekbalken.

Ter plekke van de balkkoppen is de muur vaak een kopdikte van de baksteen ingelaten. De trekbalken zorgen op hun beurt met behulp van ankers voor de stabiliteit van de constructie: ze houden zowel de muren als de balklaag op hun plek.

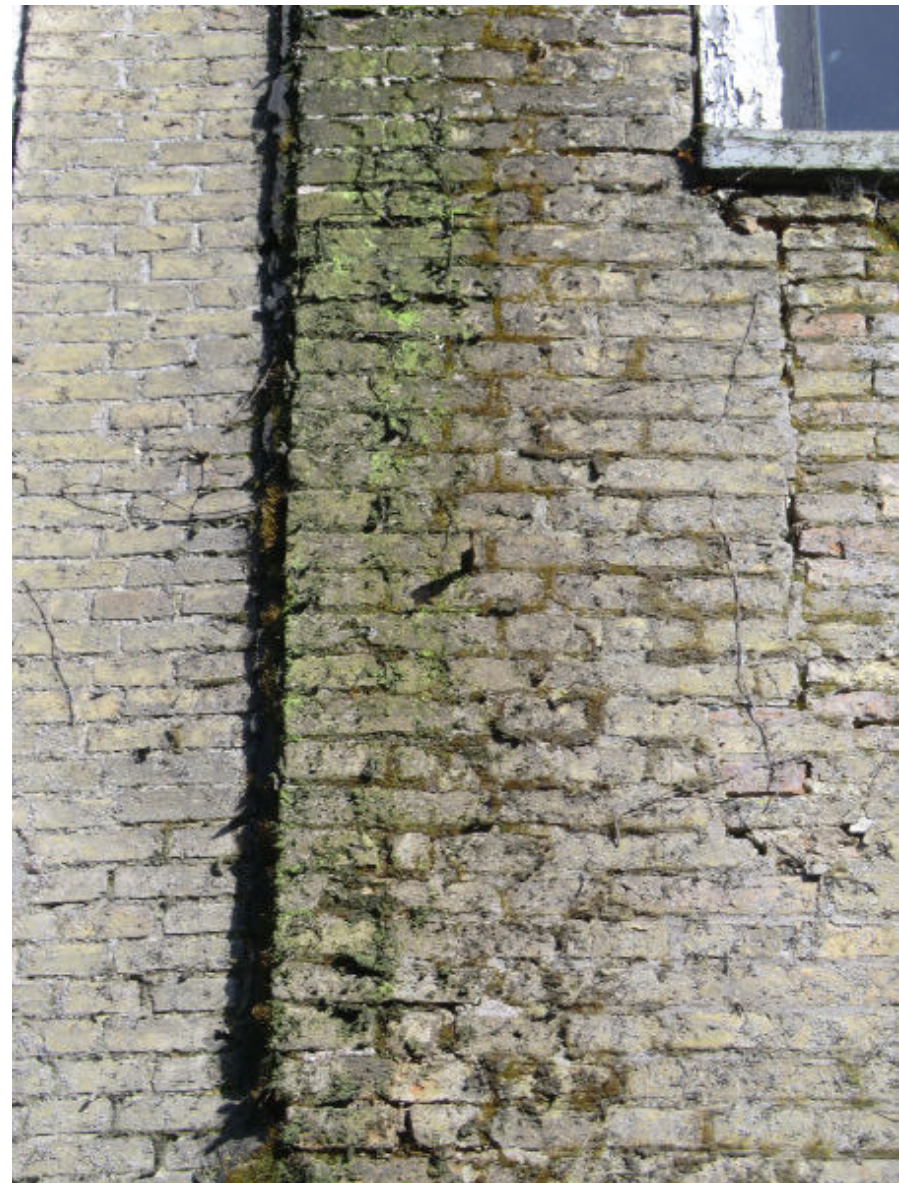
Vanwege het verlaagde plafond op de begane grond is niet te zien hoe de balken lopen. Ook in de zijgevels zijn op deze hoogte geen ankers te zien. De balklaag tussen de verdieping en de zolder is wel goed te zien. Van voorgevel tot aan achtergevel zijn negen balken (inclusief twee strijk balken) geplaatst (130 breed) met een hart op hart afstand van ongeveer 900 mm. Boven op de borstwering ligt de muurplaat waarop de kapconstructie is gebouwd.

Kapconstructie

Het dak van het voorhuis wordt gedragen door vier grenen driehoekspanten met zwaluwstaart overgekepte dekbalk. Boven op de dekbalk liggen twee wurmten die in lengterichting lopen en ondersteuning geven aan de sporen. De spantbenen zijn bovenin voor de helft ingelaten om ruimte te bieden aan de grenen naald. In de nok komen de twee spantbenen samen, beide met een schuine las. Sporen van grenen rondhout (h.o.h. 300 mm) eindigen vlak boven deze wurmten. De bovenkap bestaat uit recente rechte grenen sporen. De spantbenen hebben een afmeting van 115x90 en de dekbalken 145x115.

Het eerste driehoekspant staat vlak achter de punt van het voorschild, de tweede staat hier ongeveer 1800 mm vanaf en tussen het tweede, derde en het vierde driehoekspant zit ongeveer 1300 mm. Tussen de achtergevel en het laatste driehoekspant is een afstand van ongeveer 900 mm.

Vermoedelijk is de kap van het voorhuis vernieuwd in de tweede helft van de 19^e eeuw.

Zijgevel west: bouwnaad tussen voorhuis (met klezortjes) en achterhuis (links)

3.3.3 Interieurafwerking

Begane grond

De oorspronkelijke indeling met een scheiding van voorhuis en achterhuis is in de huidige situatie op de begane grond niet meer als zodanig herkenbaar. Ook een stenen tussenmuur is niet meer aanwezig. In 1898 heeft een grote verbouwing plaatsgevonden, toen het werd verbouwd tot winkelpand van een vleeshouwerij. Deze indeling is tegenwoordig nog wel herkenbaar, maar wel veranderd. Toch worden hier alleen de onderdelen besproken die zich in het voormalige voorhuis bevinden.

Op de tekening van 1898 is te zien dat de huidige hal aan de oostzijde met trap naar boven al aanwezig was. De hal heeft een verlaagd plafond met pleisterwerk op riet en onder de huidige vloerafwerking zijn tegels in de kleuren geel en blauw zichtbaar, passend bij een winkelpand uit 1898. Vermoedelijk heeft de gehele hal en achterliggende gang dezelfde tegelvloer.

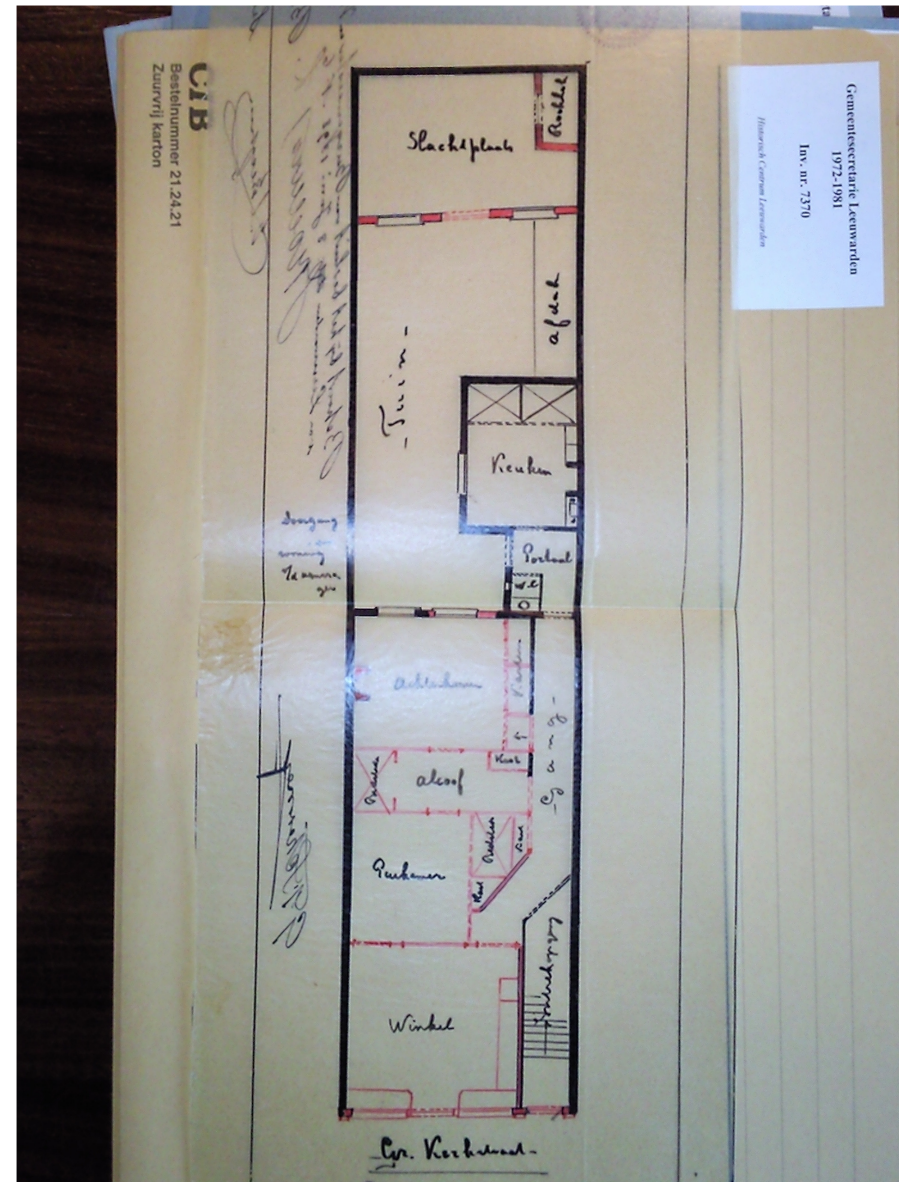
De wand met het buurpand is gepleisterd en heeft een recente lambrisering van schrootjes. De gehele westwand wordt bedekt door dezelfde soort schrootjes. Vlakbij de voordeur klinkt de gepleisterde oostwand hol. Mogelijk is hier, voordat Grote Kerkstraat 49 werd gebouwd, nog een zij-ingang geweest. Al sinds het eind van de 17^e eeuw werd het huis steeds in twee gedeelten bewoond⁹ en op de kaart van Sems en Bast (1603) is centraal in de gevel een toegang getekend, maar in de tuinmuur lijkt ook een deur te zitten aan de kant van Grote Kerkstraat 47.

De huidige voordeur uit 1898 met twee panelen en dubbel ojief heeft een kozijn met driekwartbolle profilering.

De steektrap met plat en kwart naar links heeft een kroonlijst onder elke trede en een geprofileerde handlijst. Mogelijk is de trap ook gerealiseerd tijdens een grondige verbouwing in de periode 1737-1740. De handlijst past meer bij het 19^e eeuwse traphek met gietijzeren balusters op de verdieping

De rest van de begane grond bestaat in het voorhuis uit een gang, een voorkamer en een achterkamer. Alle wandjes zijn van board en/of gips en de plafonds zijn verlaagd. Beide deuren en kozijnen in de voorkamer zijn van recente datum.

⁹ Henk Oly, *Huisonderzoek Grote Kerkstraat 47-59*, 25 februari 2013, p. 3,4

Plattegrond 1898

Het dubbele deurkozijn in de gang heeft een driekwartbolle profilering en panelen met dubbel ojief. De grote ramen aan weerszijden van deze deur hebben raamhout met ojiefprofilering, maar recent aangebrachte vensterbanken.

De achterkamer was in 1898 een puikamer en ligt iets hoger ten opzichte van de rest van de begane grond. Hier liggen grenen vloerdelen met een breedte van 200-250 mm. Ook is hier nog een koof aanwezig, op een plek die overeenkomt met de plattegrond van 1898. Het raamhout met ojiefprofilering en de vensterbank zijn vermoedelijk nog wel authentiek. Het beleg heeft een vlakke profilering.

De gangdeur heeft een onderste paneel met in de ingesnoerde hoeken diamantknoppen en een kozijn met driekwartbolle profilering en een hardstenen drempel. Het kozijn hiernaast (naar de voormalige puikamer) heeft dezelfde profilering en drempel, maar een recente deur. Deze deurkozijnen en de paneeldeur dateren uit 1898. Ze staan ook nog op dezelfde plaats. Het kozijn van het toilet heeft een ojiefprofilering en een deur met bochtscharnieren, twee panelen en ojiefprofilering. Tegenover het toilet is een identieke deur te zien.

Hoewel de zichtbare onderdelen recent zijn aangebracht, is het goed mogelijk dat zich hierachter nog veel elementen van het winkelpand uit 1898 bevinden.

Verdieping

Op de muur tussen het voormalige voorhuis en achterhuis na, zijn alle binnenwanden op de verdieping niet van steen. Een echt onderscheid in interieurafwerking tussen voor- en achterhuis is er niet. De gehele huidige verdieping lijkt in één keer te zijn aangepakt met de verbouwing in de periode 1737-1740.

De voorkamer heeft een balkenplafond van vijf trekbalen met kwartbolle profilering.

De kozijnen in de voorgevel (zuid) hebben beleg en omtimmeringen met ojiefprofileringen. Alle raamhout én alle roeden zijn geprofileerd met kleinere ojieven. Het middelste raam en het westelijke raam bezitten nog oude handgrepen. De vensterbank heeft een recente omtimmering, mogelijk zit de oude vensterbank er nog achter. Voor de penanten zijn voorzetwanden geplaatst.

Ook de westmuur heeft voorzetwanden, maar aan de oude haardstee valt nog veel af te lezen. De zwartmarmeren schouw dateert uit de 19^e eeuw, maar de sterk gedecoreerde kroonlijst met eierlijst is uitgevoerd in Lodewijk XIV-stijl en dateert mogelijk uit de periode 1737-1740. Gezien de klassieke en plompe detaillering van de kroonlijst en veel andere interieurelementen is het goed mogelijk dat de bovenwoning tegelijkertijd met de realisering van de lijstgevel en de inpassing van alle schuifkozijnen met kwartbolle profilering is verbouwd. In de haardwand hebben tegeltjes gezeten, maar deze zijn er allemaal uitgehaald. De raveling geeft nog de maat weer van de oorspronkelijke stookplaats uit de 16^e of 17^e eeuw.

Het keukenraam heeft ook een kozijn met ojiefprofilering, het raamhout is vernieuwd.

De keuken met verlaagd plafond behoort niet tot de oorspronkelijke indeling van de voorkamer. In 1971 was de keuken op de plek van de huidige badkamer.¹⁰

De deur (noordwand) met drie panelen en ojiefprofilering naar de bovenhal, heeft een kozijn met halfbolle profilering, een beleg met architraaflijst en neuten. Aan de andere kant zijn alle profileringen hetzelfde.

De toiletdeur in de bovenhal is vergelijkbaar met de paneeldeur in de voorkamer, maar mist het bovenste paneel en het kozijn is nieuw.

Bij het trapgat met 7 gietijzeren balusters (19^e eeuw) aan een geprofileerd traphek is goed te zien dat de muur van de verdieping inspringt ten opzichte van de begane grond.

Bij de trap naar de zolder kan men onder het verlaagde plafond van de bovenhal kijken. Hier zijn weer de trekbalen met kwartbolle profilering te zien. Waarschijnlijk zijn dus de negen oorspronkelijke trekbalen allemaal nog aanwezig, inclusief de strijkbalen. Op deze plek zijn ook de houten delen van de oorspronkelijke wand zichtbaar. Tegenwoordig zijn al deze wanden aan het zicht onttrokken door gipsplaten.

De verborgen deur naar de zoldertrap met plint en lijstlat, die vermoedelijk door hebben gelopen in de lambrisering ernaast, heeft aan de binnenzijde twee panelen met ojief en bochtscharnieren. De plint loopt ook door in de tussenwand naar de badkamer.

¹⁰ Blijkt uit correspondentie met een familielid, die er woonde in 1971.

Zolder

De zolder wordt bereikt via een trap met kwart en treden met een kwartholle profilering. Gezien de verborgen deur met lambrisering uit de periode 1737-1740, dateert deze trap waarschijnlijk ook uit deze tijd.

Op de zolder is een overloop (noordoost) met een kamer aan de voorzijde (zuid) en een kamer aan de noordwestzijde. Gezien het feit dat alle ruimten rondom de oorspronkelijke plinten hebben, die weer aansluiten op de neuten van de kozijnen, mag worden aangenomen dat de indeling oorspronkelijk is.

Op de overloop zijn drie van de vier dekbalken (145x115) van de kapconstructie te zien. Tegen de achtergevel is een strijk balk geplaatst. De grenen delen die hier bovenop liggen zijn 210-320 breed. Opvallend zijn de afneembare stukken dakbeschot tegen de sporen van het oostelijke dakvlak. Ze bestaan uit grenen delen van 240-270 breed met ijzeren ringen en kunnen worden vastgezet met schuifblokjes.

De deur naar de voorkamer heeft twee panelen en een lijst ertussen en is qua datering vergelijkbaar met de deuren op de verdieping. De panelen hebben echter een halfholle profilering en in het bovenste paneel is een schuifluikje gemaakt. De beleglatten van het kozijn hebben een ojiefprofilering en neuten. De bovenhoeken van de beleglatten ontbreken en zijn weer ingelegd met nieuwe stukjes hout.

De deur met de kamer aan de noordwestzijde heeft een identiek kozijn met toebehoren, maar de deur heeft maar een paneel met sterk geprofileerde lijst.

De deur naar de zolder van het achterhuis heeft twee panelen met halfbolle profilering en een kozijn met kwartbolle profilering.

De kast is mogelijk ook nog deels origineel en heeft een achterwand met oud behang op jute.

In de voorkamer zijn twee dekbalken van de driehoekspanten van de kapconstructie te zien. Hiertussen en richting het voorschild zijn twee omtimmeringen van mogelijk korbeels te zien.

De wand aan de straatzijde heeft een lambrisering met kraalschroten en het kozijn van de kajuit heeft een ojiefprofilering en neuten. Het raamhout is vernieuwd. Op de westwand zijn alleen gipsplaten te zien. De kastwand aan de oostzijde bevat mogelijk nog oude elementen.

De deur naar de overloop heeft ook aan de binnenzijde beleglatten met ojiefprofilering. De neuten zijn hier echter vervangen.

De kleine kamer aan de noordwestzijde heeft op het grenen dakbeschot aan de westzijde behang op jute. Het deurkozijn heeft aan de binnenkant beleglatten met klein ojief, maar het paneel is identiek aan de paneelvulling aan de andere zijde.

De grenen dekbalken van de driehoekspanten maken in dit vertrek onderdeel uit van een oorspronkelijk balkenplafond met balkvakken. Het raamkozijn en het raamhout in de achtergevel is recent van meranti gemaakt.

Boven het plafond van de zolder liggen twee deuren. Aan de binnenzijde hebben ze twee panelen met halfbolle profilering en aan de buitenzijde één rijk bewerkt paneel met gebogen onderlijst. Van de ene deur is deze profilering halfbol en van de andere deur is de profilering halfhol. Mede door een beleglat op een van de deuren zou het hier kunnen gaan om een portebrijs van de bedstee op de voorkamer (verdieping). Samen met twee kleine kastdeurtjes met gecontoureerde paneeltjes kunnen ze goed onderdeel hebben uitgemaakt van een Lodewijk XIV-interieur.

Zolder voorhuis met afneembaar dakbeschot

Zolder voorhuis met paneeldeuren uit het voormalig Lodewijk XIV interieur

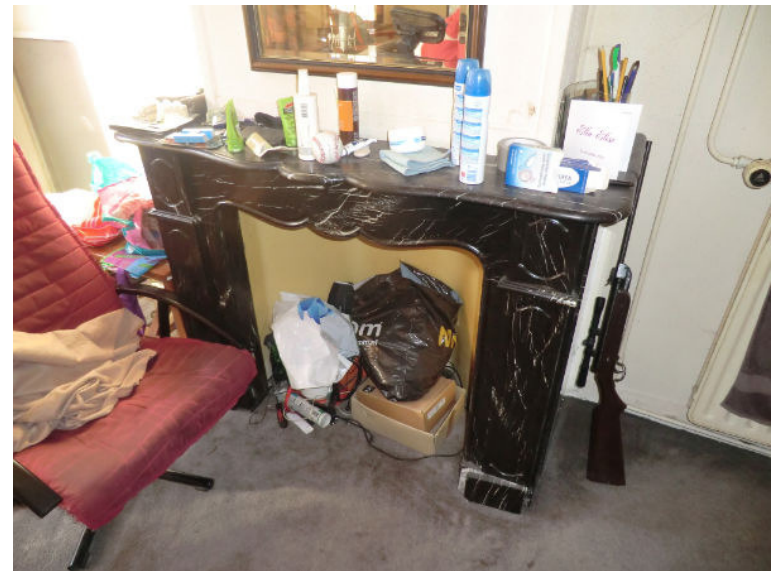
Zolder voorhuis met paneeldeuren uit het voormalig Lodewijk XIV interieur

Langsgang voorhuis: steektrap met plat en kwart

Voorkamer, verdieping: Lodewijk XIV kroonlijst en raveling uit 16e eeuw

Voorkamer, verdieping: zwartmarmere schouw uit de 19e eeuw

3.4 Bouwdeel B: het achterhuis

3.4.1 Extérieur

Zijgevel west

Hoewel de begane grond geheel gepleisterd (op gele baksteen) is, valt wel meteen op dat een groot stuk van dit geveldeel verder naar voren ligt dan de rest van de gehele westgevel (bouwdeel A en bouwdeel B). Vermoedelijk is deze muur mandelig geweest met Grote Kerkstraat 45 en is bij de inpassing van het dubbelkozijn (in bouwdeel A) het linker penant rechtgetrokken. De zijgevel loopt namelijk iets schuin naar achteren, ten opzichte van de voorgevel. Een transportakte uit 1717 vermeldt een mandelige muur aan een middelkamer ten westen.¹¹

De twee kozijnen met biljoenprofilering zijn afkomstig uit het jugendstilpand achter Grote Kerkstraat 49. Van het oorspronkelijke ontwerp betreft het hier een kozijn uit de achtergevel (noord) en een kozijn uit de zijgevel (west). Inmiddels hebben de kozijnen nieuw glas gekregen.

Vlak boven het maaiveld bevinden zich drie muurroosters.

De verdieping beslaat alleen de voorste helft van dit bouwdeel en is opgemetseld met gele baksteen in kruisverband en platvol gevoegd. Ten opzichte van het voorhuis is de verdieping lager en ligt iets terug. Gezien de gordingkap (aan de binnenzijde) en de ankers uit de 19^e eeuw is deze verdieping geplaatst na de sloop van het buurpand tussen 1843 en 1876. Het voormalige schuifkozijn (bovenlicht is tuimelraam) met toognagels en nieuw glas behoort tot de originele gevelindeling. Op de noordwesthoek is nog later een grote schoorsteen geplaatst die halfsteens is opgemetseld. De gevel verspringt en heeft een houten bakgoot op nieuwe beugels en een houten bakgoot op eenvoudige klossen.

Beide dakvlakken zijn bedekt met rechtsdekkende rode Oudhollandse dakpannen. Het linker dakvlak heeft in de oorspronkelijke situatie doorgelopen tot aan de achtergevel van het voorhuis.

Achtergevel noord, verdieping

Het dak is halverwege uitgebreid met een verdieping en krijgt op deze plek een topgevel met flauwe dakhelling. De beide muurdelen zijn halfsteens opgemetseld met gele baksteen en aan de westzijde is het anker te zien van de achterliggende gording. Aan de oostzijde is een driehoekig kozijn met halfbolle profilering van de badkamer ingemetseld.

Achtergevel noord

De begane grond bevat wederom pleisterwerk op Friese geeltjes en heeft twee muurroosters. De twee schuifkozijnen met kwartbolle profilering, toognagels en houten dorpels bezitten grotendeels nog het oude trekglas. Uitzicht op de tuin vanuit de achterkamer werd in 1717 al omschreven en de schuiframen waren in ieder geval al in 1839 aanwezig.¹² Op een tekening uit 1898 is wel te zien dat de penanten rondom het meest oostelijke venster toen waarschijnlijk opnieuw zijn opgemetseld. Gezien de kwartklezootjes op de noordoosthoek dateert dit achterhuis in ieder geval van vóór 1700. Gezien onderstaande details vermoedelijk zelfs al uit de vroege 17^e eeuw. Boven de uitbouw (bouwdeel C) is een deel van het bovenlicht van de voormalige achterdeur te zien en het verdikte stuk muurdeel van de zijgevel is ook op de noordwesthoek aanwezig.

De topgevel, opgemetseld met Friese geeltjes in kruisverband en platvol gevoegd met dagstreep (10-lagenmaat: 410 mm) vertoont kenmerken van een gevel uit de periode van de late Hollandse renaissance: boerenvlechtingen en een verhoogd schouderstuk met gefrijnd zandstenen dekstuk. Het schouderstuk is aan de westzijde opnieuw opgemetseld en aan de oostzijde weggevallen of afgebroken.

De gevelindeling is niet oorspronkelijk: de schuifkozijnen met kwartbolle profilering, toognagels en een linker bovenlicht met trekglas zijn niet in verband ingemetseld, maar later ingepast, evenals het kleinere kozijn erboven.

Een kruisanker van de naald en een rank anker van een fliering zijn waarschijnlijk nog oorspronkelijk.

¹¹ Henk Oly, *Huisonderzoek Grote Kerkstraat 47-59*, 25 februari 2013, p. 3

¹² Henk Oly, *Huisonderzoek Grote Kerkstraat 47-59*, 25 februari 2013, p. 3

Omdat tussen 1737 en 1740 de huurwaarde van het pand steeg van 115 naar 160 gulden,¹³ en omdat alle schuifkozijnen dezelfde kwartbolle profileringen hebben, mag worden aangenomen dat de woning in deze periode sterk verbouwd is geweest. Vermoedelijk is toen dus ook de lijstgevel gerealiseerd en zijn alle schuifkozijnen ingepast. Het nog aanwezige oude interieur past ook goed bij deze datering.

Zijgevel oost

Vanuit de tuin van het buurpand, dat ongeveer een meter korter is, is een stuk van deze gevel te zien. Opvallend zijn de verschillen in het metselwerk. De onderste helft bestaat uit een rode baksteen, opgemetseld in kruisverband en platvol gevoegd (10-lagenmaat: 490 mm; strek 190; kop 90; dikte 40) en de bovenste helft is weer vergelijkbaar met de achtergevel: Friese geeltjes in kruisverband. Mogelijk is de onderste helft nog overgebleven van een oude schuur die beschreven is in een transportakte uit 1586. Het achterhuis zou dan gebouwd kunnen zijn tussen 1637 en 1661, aangezien de verkoopwaarde toen steeg van 1190 naar 2380 gulden.¹⁴ Het dak is ook aan deze kant bedekt met rechtsdekkende rode Oudhollandse dakpannen.

Achterhuis: achtergevel met klezortjes en zijgevel oost in rode baksteen en Friese geeltjes

¹³ Henk Oly, *Huisonderzoek Grote Kerkstraat 47-59*, 25 februari 2013, p. 3: Uit belastingregisters blijkt echter dat de huurwaarde tussen 1737 en 1740 stijgt van 115 naar 160 gulden, terwijl die van vrijwel alle panden in de directe omgeving nagenoeg gelijk blijft.

¹⁴ Henk Oly, *Huisonderzoek Grote Kerkstraat 47-59*, 25 februari 2013, p. 3

Zijgevel west: zicht op achterhuis met halve verdieping en herplaatste kozijnen

Achterhuis, zijgevel west: met dikker muurdeel ter hoogte van de begane grond

Achtergevel noord achterhuis

3.4.2 Constructie

Draagconstructie

Casco's als deze worden gedragen door muren die oprijzen vanaf een fundering tot aan de muurplaat van de kapconstructie.

De muren zijn steensdik, dat wil zeggen: de muren zijn zo dik als de strekkenmaat van de baksteen waarmee de muur is opgemetseld. Ter plekke van de begane grond is de westgevel zelfs anderhalve steen dik. De muren zijn dragend en zorgen voor de oplegging van de zogenaamde trekbalken.

Ter plekke van de balkkoppen is de muur vaak een kopdikte van de baksteen ingelaten. De trekbalken zorgen op hun beurt met behulp van ankers voor de stabiliteit van de constructie: ze houden zowel de muren als de balklaag op hun plek.

Vanwege het verlaagde plafond op de begane grond is niet te zien hoe de balken lopen. Ook in de zijgevels zijn op deze hoogte geen ankers te zien. Wel twee stalen stripen.

Gezien de dwarskap ligt het voor de hand dat de trekbalken van de begane grond evenwijdig aan de straat lopen.

Boven op de borstwering ligt de muurplaat waarop de kapconstructie is gebouwd.

Kapconstructie

De oorspronkelijke kap van het achterhuis werd gedragen door vier grenen driehoekspanten met zwaluwstaart overgekeekte hanenbalk. De spantbenen zijn bovenin voor de helft ingelaten om ruimte te bieden aan de grenen naald. In de nok komen de twee spantbenen samen, beide met een schuine las.

Aangezien de oorspronkelijke kap waarschijnlijk in de tweede helft van de 19e eeuw voor de helft is aangepast voor de realisatie van een verdieping, zijn de voorste twee driehoekspanten nog maar voor de helft aanwezig. De oostelijke en veel steilere helft is nog wel intact. De voorste helft moest voornamelijk aan de westzijde plaatsmaken voor een gordingkap met één gording.

Tussen de spantbenen zijn sporen van grenen rondhout geplaatst, maar veel zijn al vervangen door nieuwe rechte exemplaren.

Over de gordingen is dakbeschot geplaatst.

Het eerste driehoekspant staat ongeveer 400 mm uit de achtergevel, de tweede staat hier ongeveer 1500 mm vanaf en tussen het tweede, het halve derde en het halve vierde driehoekspant zit ongeveer 2000 mm. Tussen de achtergevel van het voorhuis en het laatste driehoekspant is een afstand van ongeveer 800 mm.

Op het haanhout van het tweede driehoekspant is aan de noordzijde een gebeiteld telmerk II te zien. Op het eerste haanhout valt geen telmerk te onderscheiden. Het derde en vierde haanhout is weggezaagd. Alleen de zwaluwstaartverbindingen herinneren er nog aan.

Zolder achterhuis: detail spantbeen en debalk met zwaluwstaart en gebeiteld telmerk II

3.4.3 Interieurafwerking

Begane grond

De oorspronkelijke indeling met een scheiding van voorhuis en achterhuis is in de huidige situatie op de begane grond niet meer als zodanig herkenbaar. Ook een stenen tussenmuur is niet meer aanwezig. In 1898 heeft een grote verbouwing plaatsgevonden, toen het werd verbouwd tot winkelpand van een vleeshouwerij. Deze indeling is tegenwoordig nog wel herkenbaar, maar wel veranderd. Toch worden hier alleen de onderdelen besproken die zich in het voormalige achterhuis bevinden.

De achterkamer heeft rondom voorzetwanden en een verlaagd plafond. De vloer heeft grenen vloerdelen (200-250 breed). Het kozijn met de puikamer en het meest noordelijke kozijn in de gang heeft net als de kozijnen in bouwdeel A een driekwartbolle profilering. De paneeldeuren met bochtscharnieren zijn hier grotendeels beplaat, maar behoren waarschijnlijk ook tot de inrichting van 1898. Het meest zuidelijke kozijn met de gang heeft eveneens een driekwartbolle profilering, maar aan de gangzijde ook een beleglat met ojiefprofilering en neuten. De kastdeur hiernaast heeft aan de binnenzijde twee panelen met boven ojiefprofilering en onder een kwartholle met vlakke profilering. De houten wand van de kast bestaat uit grenen delen, waar de deur aan is bevestigd.

De kozijnen in de achtergevel hebben beleg met driekwartbolle profilering, raamhout met ojiefprofilering en nog de originele vensterbanken. Het kozijn in de westgevel hoort met de betimmering en de vensterbank ook bij het interieur van 1898, maar heeft beleg met een vlakke profilering en raamhout met ojief en is evenals het kozijn hergebruikt.¹⁵ Aan de buitenkant is te zien dat de kozijnen uit verschillende perioden afkomstig zijn, maar de binnenbetimmering is dus allemaal in 1898 aangebracht.

De gang heeft in het midden van dit bouwdeel een soort voorportaal naar de achterkamer toe. Dit voorportaal heeft een rondboogdoorgang met driekwartbolle profilering en gepleisterde consoles met bloemmotief. Gezien de profilering en de tekening dateert dit ook uit de periode van de winkel van de vleeshouwerij.

De gangmuur met beplate lambrisering aan de westzijde is vermoedelijk wel veel ouder.

Boven de voormalige achterdeur is ook een gepleisterde rondboog gecreëerd.

Verdieping

Het achterhuis kent in de huidige indeling vier verschillende vertrekken: centraal een deel van de bovenhal, aan de zuidoostzijde een badkamer, aan de zuidwestzijde een kleine slaapkamer en aan de achterzijde een slaapkamer met kast.

Vanuit de doorbraak in de oude achtergevel van het voorhuis zijn drie paneeldeuren te zien. Alle kozijnen hebben dezelfde ojiefprofilering, neuten en beleglatten als de deur van de voorkamer. Het is goed mogelijk dat tussen 1737 en 1740 de gehele bovenverdieping is verbouwd en dat ook de paneeldeuren en kozijnen uit deze periode stammen. De drie deuren zijn identiek: twee paneelvelden met kwartholle profilering en een lijst ertussen, een onderst paneelveld met inspringende bovenhoeken en uitspringende onderhoeken en bochtscharnieren (behalve badkamerdeur). De deur naar de achterste kamer heeft in het bovenste paneelvlak nog een extra paneel met afgeschuinde hoeken.

In de badkamer is een trek balk van het achterhuis zichtbaar (100 breed). In de gang loopt deze balk boven het verlaagde plafond door, maar is daar omtimmerd met planken met kwartbolle profilering. Zo vormde deze trek balk weer een geheel met de trekbalken in het voorhuis. De deur met twee panelen hebben aan de binnenzijde halfbolle profileringen en twee opzetlatten met half rond ingesnoerde hoeken. De gehele badkamer is na 1971 volledig betegeld.

In de kleine slaapkamer bevinden zich drie omtimmerde (met kleine kwartbolle profilering) trekbalken (h.o.h. 1000). Ook deze paneeldeur heeft aan de binnenzijde een kleine kwartbolle profilering. De profilering van het kozijn wijkt juist weer af van de overige deuren: ojief. Van het raamkozijn is alleen nog beleg met ojiefprofilering te zien als historisch element. Verder bestaat deze hele kamer uit gipswanden, inclusief de omtimmering van een schoorsteenkanaal in de noordwesthoek.

¹⁵ Het beleg en het raamhout zijn identiek aan het beleg en het raamhout van het Jugendstilpand achter Grote Kerkstraat 49.

De achterste slaapkamer heeft aan de zuidzijde drie omtimmerde (met klein halfbol profiel) trekbalken en aan de noordzijde drie ongeprofileerde balken (90 breed, h.o.h. 800). Het totaal van het aantal trekbalken in het achterhuis komt hiermee op zeven. Strijkbalken zijn niet aanwezig.

De wanden zijn van gips en de binnenzijde van de paneeldeur is beplaat. Eén kozijn van een voormalig schuifvenster in de achtergevel is bereikbaar. Het bovenlicht is geprofileerd met een klein ojief, het onderlicht is geheel vernieuwd en het beleg deels.

De centrale hal, de symmetrie en de detaillering van de deuren dragen bij aan de veronderstelling van een nog redelijk goed bewaard gebleven Lodewijk XIV-interieur.

Zolder

Gezien de afwerking is deze zolder van grenen vloerdelen met opdekplanken, die ongeveer 400 mm lager ligt dan de zolder van het voorhuis, nooit bewoond geweest. Enkele losse onderdelen die hier zijn opgeslagen geven echter wel informatie over de bouwgeschiedenis van het pand. Het betreft hier namelijk twee deuren met aan de ene zijde drie panelen met halfbolle profilering en aan de andere zijde twee panelen met ojiefprofilering. Ook deze deuren behoren vermoedelijk tot de inrichting uit de eerste helft van de 18^e eeuw. Mogelijk behoren ook twee losse elementen van grenen delen met klampen tot deze bouwperiode.

In de witgeschilderde achtergevel van bouwdeel A is de oorspronkelijke daklijn van deze kapconstructie nog terug te zien.

In de achtergevel is het kozijn met raamhout van meranti en dus recent vervangen / ingepast.

Achterhuis, verdieping: drie identieke paneeldeuren met omlijsting en neuten, 1737-1740

Achterhuis, begane grond: rondboogdoorgang op consoles, 1898

Bouwdeel C

3.5 Bouwdeel C

Dit bouwdeel bestaat uit een portaal met een schuurtje die samen een L-vormige plattegrond vormen.

3.5.1 Exterieur

Zijgevel west

De gehele westgevel (portaal en schuurtje) is opgemetseld met Friese geeltjes in kruisverband en platvol gevoegd met resten van een dagstreep. 10-lagenmaat: 500 mm; strek 180; kop 85-90; dikte 40.

In het portaal rechts van de deurstijl zit een kleine knik in de gevel. Het deurkozijn is geprofileerd met een ojief, heeft een geprofileerd kalf en een recente deur. In tegenstelling tot het deurkozijn is het kleine venstertje met ojiefprofilering, toognagels en houten dorpel later ingepast. Beide gevelopeningen hebben rechte rollagen erboven.

Het schuifkozijn met rechte rollaag, toognagels, ojiefprofilering en gepleisterde dorpel in het schuurtje hoort bij de originele gevelindeling. Het deurkozijn en de deur niet. Verder valt in de gevel een hooggeplaatst muurrooster (wellicht van een kookplaats) met gietijzerwerk in florale motieven op, vermoedelijk laat 19^e-eeuws. In 1717 vermeld een transportakte een keuken over de plaats.¹⁶ En op de kadastrale kaart van 1832 is er een bouwdeel aan de achterzijde van het hoofdpand getekend. Het bouwdeel is echter veel minder diep dan de huidige bebouwing. In 1843 was de situatie nog onveranderd, maar op de kaart van 1876 komt de plattegrond overeen met de situatie van nu. Een datering van dit bouwdeel komt dus uit op de periode tussen 1843 en 1876. Vermoedelijk is het gebouwd onder leiding van de architect F. Stoett.¹⁷ Een vrij grote 10-lagenmaat voor Friese geeltjes bevestigt dit 19^e-eeuwse beeld. In de 19^e eeuw werd namelijk een veel dikkere voeg toegepast. Mogelijk zijn de stenen wel hergebruikt van de vroeg 18^e-eeuwse voorloper.

Voorgevel zuid

De topgevel verspringt ten opzichte van het opgaande werk van de begane grond en is halfsteens. Waarschijnlijk is de kap oorspronkelijk veel steiler geweest.

Onderin is een muurrooster te zien.

Achtergevel noord

Het metselwerk loopt aan deze zijde in de topgevel wel door. Vermoedelijk is dus de topgevel afgetopt voor een nieuw en flauwer zadeldak met opnieuw verbeterde Oudhollandse dakpannen.

Ook hier zitten twee muurroosters op een hoge plaats in de gevel

Zijgevel oost

Het is goed te zien dat het portaalgedeelte halfsteens is opgemetseld. Het schuurgedeelte is wel in steensverband en lijkt vuil metselwerk in wildverband, maar is slecht zichtbaar door een pleisterlaag. Mogelijk is het halfsteense deel opnieuw opgemetseld na de sloop van het achterste deel van het buurpand Grote Kerkstraat 49.¹⁸ Aangezien er dus een pand naast stond, was het ook niet nodig om schoon metselwerk te maken aan de oostzijde.

¹⁸ Reitse de Vries, *Bouwhistorische opname Grote Kerkstraat 49 Leeuwarden*, april 2013: Het pand [Grote Kerkstraat 49] komt voor het eerst voor op de kadastrale kaart van 1832. Hierop is te zien dat het veruit het diepste pand is van het bouwblok. De achtergevel reikt zelfs tot halverwege het schuurtje achter Grote Kerkstraat 47. Op de kaart van 1843 is dit ook nog het geval [...]. In 1876 is de situatie ineens heel anders: de achtergevel ligt minder ver naar achter, waardoor het pand veel minder diep is geworden [...]. Eigenlijk de situatie zoals die zich nu ook voordoet.

¹⁶ Henk Oly, *Huisonderzoek Grote Kerkstraat 47-59*, 25 februari 2013, p. 3

¹⁷ Een krantenknipsel uit 1840 getuigt van het feit dat hij er toen zelf woonde.

3.5.2 Constructie

Draagconstructie en kapconstructie

Dit bouwdeel wordt gedragen door stenen buitenmuren. Het portaal heeft aan de westzijde een steens buitenmuur en aan de oostzijde is de muur halfsteens. Deze muren bieden ondersteuning aan de dwarsbalken van het platte dak.

De steens buitenmuren van het schuurtje hebben waarschijnlijk een muurplaat waar een eenvoudige sporenkap op staat. De kap is echter niet zichtbaar door een verlaagd plafond.

3.5.3 Interieurafwerking

Portaal

Het portaal bevindt zich aan het einde van de gang vanuit het achterhuis. Het voormalige achterdeurkozijn bevat alleen nog een hardstenen drempel. De deur en het kozijn zijn vervangen.

De vloertegels met sterren kunnen ook bij de verbouwing in 1898 zijn gelegd. Mogelijk heeft de gang van het voor- en achterhuis dezelfde tegels nog onder de huidige vloer. In de ruimte staan twee kasten. De kast in de zuidwesthoek is een oud toilet. Het kozijn heeft een driekwartbolle profilering en een deur met twee panelen, ojiefprofilering en bochtscharnieren. De hoekkast heeft een vergelijkbare deur, maar het kozijn heeft een ojiefprofilering en neuten. De deur naar het schuurtje heeft een vergelijkbaar kozijn, maar met een hardstenen dorpel en de paneeldeur is beplaat.

Schuurtje

Op het ontbreken van een keukenblok na is de indeling nog als op de tekening van 1898. In de tussenliggende tijd is alles echter niet ontkomen aan de plaatsing van een verlaagd plafond en voorzetwanden. De grenen vloerdelen zijn 165 mm breed. Het schuurtje wordt gebruikt als opslagruimte en er staan paneeldeuren, kozijnen, lijsten en andere ornamenten. Het betreft een kastwand die van elders is aangekocht door het bestuur van Stichting Sint Anthony Gasthuis.

4. Waardestelling

4.1 Uitgangspunten

In dit hoofdstuk worden uitspraken gedaan over de waarden van het object van onderzoek, gebaseerd op de interpretaties en gekoppeld aan referenties en vergelijkingen. Het is een onafhankelijke en objectieve waardestelling, puur en alleen gebaseerd op de cultuurhistorische waarden van de bestaande situatie. De bouwtechnische toestand en toekomstige gebruikerbelangen zijn niet meegenomen in de afweging.

Het belangrijkste onderdeel van dit hoofdstuk is de interne waardestelling. Aan de hand van een beschrijving en waarderingsplattegronden worden de verschillende onderdelen gewaardeerd. Ze krijgen op basis van gaafheid en/of zeldzaamheid een hoge monumentwaarde, een positieve monumentwaarde of een indifferente monumentwaarde. Binnen de context van het object wordt gekeken naar het exterieur (bouwmassa, kapvormen en gevels), de constructie en het interieur per bouwlaag.

Hoge monumentwaarden (blauw): van cruciaal belang voor de structuur en/of de betekenis van het object

Positieve monumentwaarden (groen): van belang voor de structuur en/of de betekenis van het object

Indifferente monumentwaarden (geel): van relatief weinig belang voor de structuur en/of betekenis van het object.

Het zal voldoen aan de algemene richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek.¹⁹

4.2 Exterieur

De bouwmassa en het grootste deel van de daarbij behorende gevels hebben een hoge monumentwaarde, aangezien ze sinds de bouwtijd weinig veranderd zijn en heel duidelijk de bouwgeschiedenis van het gehele object laten lezen: historische gelaagdheid. Vooral het zijaanzicht geeft de verschillende bouwdelen en in dit geval ook de verschillende bouwfasen

heel goed weer. Aan de kapvormen is vooral te zien dat er in een periode van vijf eeuwen veel is gewijzigd, maar de oorspronkelijke vormen nog zijn te achterhalen. Het ontstaan van een voorschild en een extra verdieping zijn hier voorbeelden van. Ook de plaatsing van kozijnen, details in het metselwerk en verspringing van muurdelen dragen bij aan deze hoge monumentwaarden.

De voorgevel wordt hoog gewaardeerd omdat deze goed verschillende tijdsbeelden weergeeft. Een classicistische lijstgevel uit het begin van de 18^e eeuw en de eclecticismische pui uit 1898 worden vanwege hun specifieke vorm en stijlkenmerken hoog gewaardeerd.

Vanwege het ontwerp van de Leeuwarder architect F. Stoett, die zelf in het pand gewoond heeft, is bouwdeel C eveneens van een hoge monumentwaarde.

De meeste kozijnen hebben positieve monumentwaarden. Ze vertellen natuurlijk veel over de bouwgeschiedenis, maar zijn in de loop van de tijd vaak aangepast. Oud trekglas kan op een positieve waardering rekenen, maar bijvoorbeeld nieuw raamhout of zelfs een nieuwe raamverdeling verstoren vaak het oorspronkelijke beeld dat ze gegeven hebben.

Indifferente monumentwaarden worden toegekend aan alle recente toevoegingen.

¹⁹ Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Stichting Bouwhistorie Nederland, Vereniging Nederlandse Gemeenten, Atelier Rijksbouwmeester, Rijksgebouwendienst, *Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek*, Den Haag 2009

4.3 Constructie en interieur

De zichtbare trek balken van de draagconstructie behoren tot de oorspronkelijke opzet en worden zodoende hoog gewaardeerd. Ook de raveling van de oude haardstee hoort hierbij. De deels oorspronkelijke kap van het achterhuis krijgt eveneens een hoge waardering. Ze leveren kennis op over de bouwgeschiedenis van de stad.

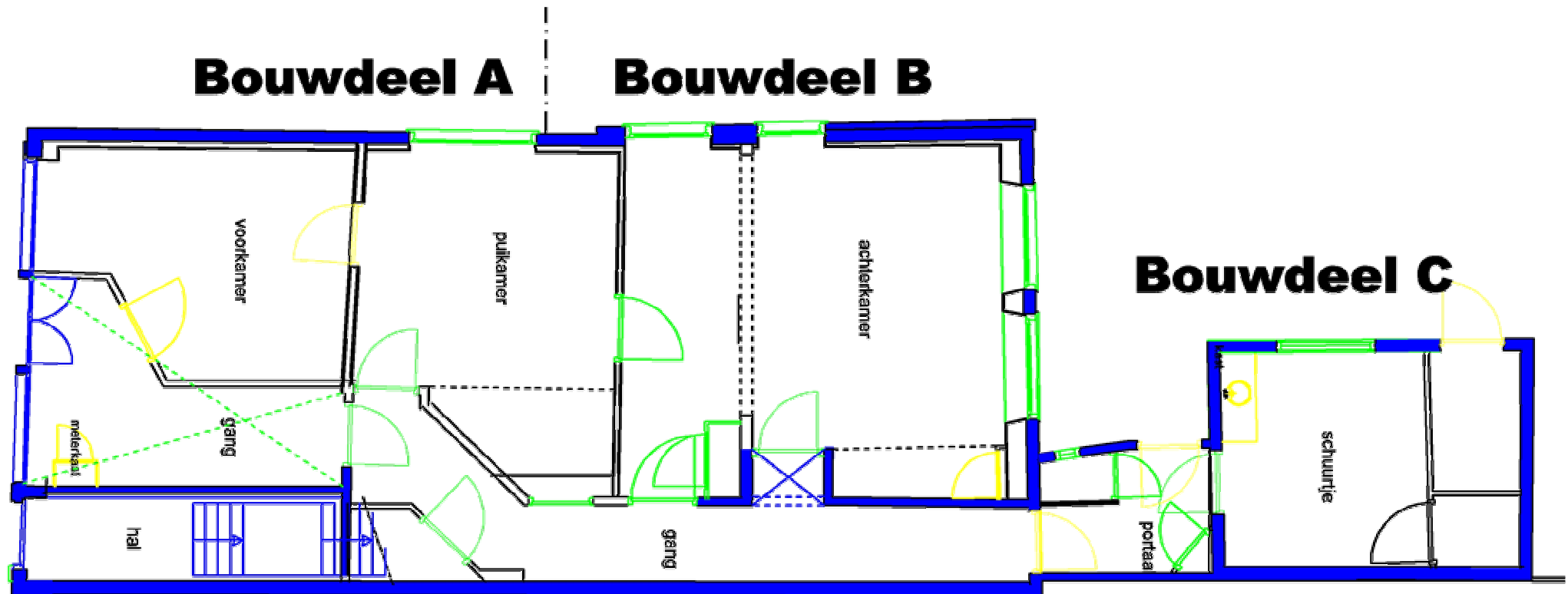
De volgende interieuronderdelen op alle niveau's hebben een hoge monumentwaarde, omdat ze typerende kenmerken vertonen van een interieur in Lodewijk XIV-stijl uit de periode 1737-1740: trap, kroonlijst boezem, deuren, kozijnen, wandbetimmeringen en de losse onderdelen op de zolders.

De zichtbare onderdelen van het winkelpand uit 1898 worden hoog of positief gewaardeerd, afhankelijk van de gaafheid van het onderdeel. De meeste kozijnen uit 1898 zijn nog op dezelfde plaats aanwezig, maar de meeste deuren zijn in de loop der tijd aangepast of betimmerd.

De recente inrichting met verlaagde plafonds, voorzetwanden en betimmeringen heeft een indifferente monumentwaarde. Dit is uit voorzorg niet overal in de plattegronden weergegeven, aangezien de kans groot is dat oude interieuronderdelen hierachter tevoorschijn zullen komen.

4.4 Waarderingsplattegronden

Plattegrond begane grond

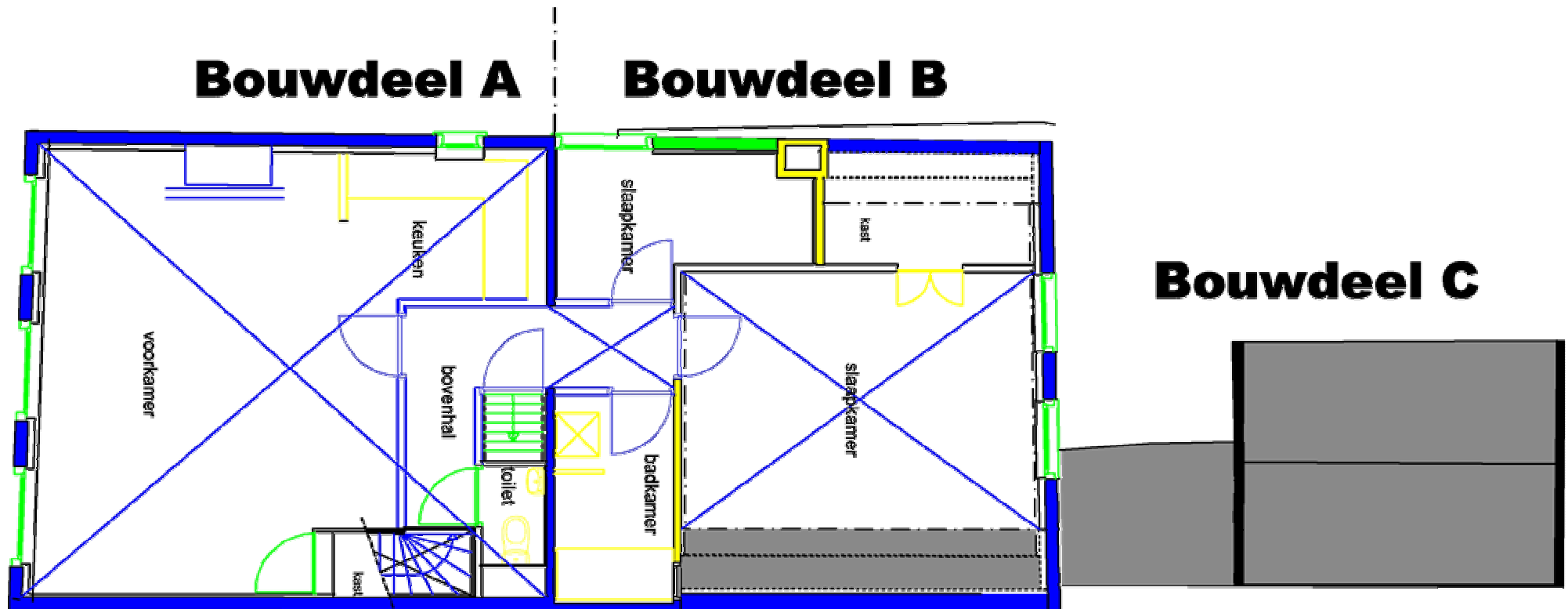

Hoge monumentwaarde

Positieve monumentwaarde

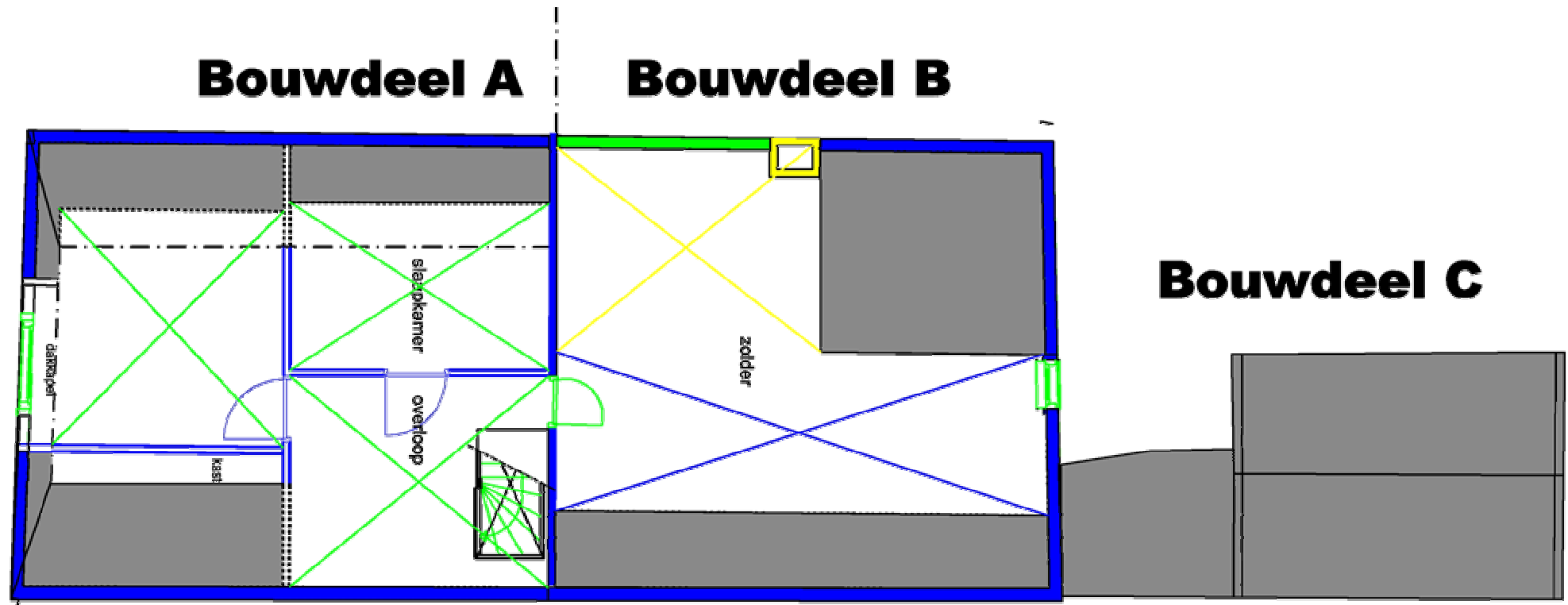
Indifferente monumentwaarde

Plattegrond verdieping

Hoge monumentwaarde
Positieve monumentwaarde
Indifferente monumentwaarde

Plattegrond zolder

Hoge monumentwaarde

Positieve monumentwaarde

Indifferente monumentwaarde

4.5 Waarderingscriteria

In de onderstaande tabel wordt het object getoetst aan verschillende waarderingscriteria op basis van gaafheid en zeldzaamheid. In de laatste kolom wordt een korte toelichting gegeven op de keuze: hoog, positief of indifferent.

De *externe of contextuele waardestelling* behelst de waarde van het object in vergelijking tot soortgelijke gebouwen op landelijk, regionaal of plaatselijk niveau.

Bij de *ensemblewaarde* gaat het om de samenhang met de andere vijf panden: het belang van het object, als onderdeel van een groter geheel.

Hierbij wordt gekeken naar de situering en de stedenbouwkundige ontstaansgeschiedenis van het bouwblok.

Bij de *architectuurhistorische waardestelling* wordt gekeken naar het belang van het object voor de geschiedenis van de architectuur, voor het oeuvre van een bouwmeester of architect, de hoogwaardige esthetische kwaliteiten van het ontwerp, de ornamentiek en de interieurafwerking in samenhang met het exterieur.

Bij de *bouwhistorische waardestelling* wordt gekeken naar het belang van het object voor de geschiedenis van de bouwtechniek, de afleesbaarheid van de bouwgeschiedenis (historische gelaagdheid) en het materiaalgebruik. De interne waardestelling die volgt uit de beschrijving van de waardering van het exterieur, de constructie en het interieur en de waarderingsplattengronden is ook in deze tabel verwerkt.

De *algemene historische waarden* en *gebruikshistorische waarden* zijn ook meegenomen in de waardering, maar zijn in de meeste gevallen niet van toepassing.

Deelwaarden	Gaafheid	Zeldzaamheid	Toelichting
Externe / contextuele waarde	positief	positief	Historische gelaagdheid van het exterieur. Gaafheid en zeldzaamheid van het exterieur en delen van het interieur.
Interne waarde Exterieur	positief	positief	De bouwmassa met voormalig voorhuis en achterhuis uit de 16e en 17e eeuw als bijzondere uitdrukking van de bouwgeschiedenis van woonhuizen in de historische kern van Leeuwarden. Historische gelaagdheid is goed zichtbaar vanaf de buitenkant, qua bouwmassa en detaillering, maar veel wordt ook aan het zicht onttrokken door de gepleisterde gevels.
Constructie	positief	positief	Deels oorspronkelijke kapconstructie achterhuis. Gebruikelijke draagconstructie, maar wel met oorspronkelijke haardraveling.
Interieur <i>begane grond</i>	positief	positief	Interieur 1898 nog deels zichtbaar aanwezig. Veel elementen aan zicht onttrokken.
<i>verdieping</i>	positief	hoog	Lodewijk XIV-interieur duidelijk herkenbaar.
<i>zolder</i>	positief	hoog	Lodewijk XIV-interieur duidelijk herkenbaar.
Ensemblewaarde	hoog	hoog	Door de situering wordt de stedenbouwkundige ontstaansgeschiedenis duidelijk.
Architectuurhistorische waarde	positief	positief	Laatrenaissancistische achtergevel uit periode 1637-1661 Classicistische lijstgevel uit periode 1737-1740 Lodewijk XIV-interieur uit periode 1737-1740 Bouwdeel C van belang vanwege ontwerp Leeuwarder architect F. Stoett Eclectische pui en interieur: 1898 Allen van belang vanwege de voor de bouwtijd karakteristieke vormgeving, materiaalgebruik en detaillering.
Bouwhistorische waarde	positief	positief	Grote historische gelaagdheid met duidelijke bouwfases uit de 16e, 17e, 18e, 19e en 20e eeuw.
Historische waarde	nvt	nvt	
Gebruikshistorische waarde	nvt	nvt	

5. Aanbeveling

Om een nog completer beeld te krijgen dient nader bouwhistorisch onderzoek uitgevoerd te worden. Dit onderzoek zal mogelijk gemaakt worden bij de toekomstige verbouwing. Recent aangebrachte plafonds, voorzetwanden en betimmeringen zullen verwijderd worden en er wordt verwacht dat hierachter historische onderdelen tevoorschijn zullen komen. Het is dan ook uitermate belangrijk dat de sloop van deze recente interieuronderdelen met de grootst mogelijke zorg wordt uitgevoerd. Bakelieten deukrukken, stopcontacten en schakelaars komen her en der in het pand voor. Ook dit materiaal wordt steeds schaarser en het verdient dan ook aanbeveling om het zo veel mogelijk te bewaren. In de onderstaande tabel wordt per bouwdeel en bouwlaag aangegeven wat verwijderd kan worden en wat er mogelijk aangetroffen kan worden.

Bouwdeel	Bouwlaag	Bestaand	Verwachting
Bouwdeel A	Begane grond	verlaagde plafonds voorzetwanden gips tussenwanden beplating deuren	trekbalken 16e eeuw / plafonds 1898 houten wanden / behang op jute houten wanden 1898 paneeldeuren
	Verdieping	voorzetwanden vloer	houten wanden / behang op jute grenen vloerdelen / stenen haardplaats
	Zolder	opgeslagen deuren, etc.	interieuronderdelen 18e eeuw
Bouwdeel B	Begane grond	verlaagde plafonds vloer voorzetwanden gips tussenwanden voorzetwand gangmuur beplating deuren	trekbalken 17e eeuw plafonds 1898 grenen vloerdelen houten wanden behang op jute houten wanden 1898 oorspronkelijke gangmuur paneeldeuren
	Zolder	opgeslagen deuren, etc.	interieuronderdelen 18e eeuw en 1898
	Begane grond	voorzetwanden gips tussenwanden beplating deuren	houten wanden / behang op jute houten tussenwanden paneeldeuren